

**UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI YARATISHDA JADIDCHILIK
HARAKATINING O'RNI****Aliyeva Dilbar Valiyevna***“ALFRAGANUS UNIVERSITY” ning rus tili fani o'qituvchisi*

Jadidchilik yirik va yaxlit ijtimoiy-tarixiy hodisa sifatida Kavkaz, Rossiya, Turkiya va O'rta Osiyo musulmonlari orasida keng tarqaldi. U ijtimoiy-siyosiy sohalarda jahon sivilizatsiyasi qo'lga kiritgan yutuqlardan xalqni bahramand bo'lishga chaqirdi, feodal va milliy cheklanishlar, ma'naviy tanazzullar sababini ochiq-oydin xalqqa tushuntirishga harakat qildi. Shu bois, jadidlarning boy merosini har tomonlama xolisona o'rganish dolzarb masalalardan biridir. Zero, yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “Vatanimiz ozodligi va xalqimiz baxt-saodati yo'lida jonini fido qilgan jadidlarning ilmiy-ma'rifiy, adabiy-badiiy merosi biz uchun bugun ham beqiyos ahamiyatga ega”³. “Jadidchilikning fenomeni shundaki, - deb yozadi professor D.A.Alimova, - keyingi uch asr ichida bu oqim birinchi bo'lib, milliy davlatchilik qurishga urindi, yagona mustaqil Turkiston uchun kurashdi va milliy mustaqillik g'oyasiga asos soldi, uyqudagi Sharqni uyg'onishga va harakatlanishga, ozodlik, milliy g'urur, o'z buyuk ajdodlari boy madaniyati va, umuman, mustamlaka tuzumining tazyiqi ostida unutilgan barcha qadriyatlarini xotirlashga undadi. Jadidlar ta'limoti - o'z zamonasining haqiqiy ta'limoti edi. Chunki u nafaqat taraqqiyparvar shaxslar, balki fikrlovchi yoshlarni, shuningdek, barcha taraqqiyparvar ziyolilarni o'z ketidan ergashtira oldi. Ularning faoliyati va dasturi kelajak uchun namuna bo'ldi. Jadidlar tomonidan jamiyatda pishib yetilgan ijtimoiy vazifalarni evolyutsion-islohotchilik tamoyillari asosida hal etish ishlab chiqilganligi, ularning formatsion-institutsional o'zgartirishlarni, mustamlaka tuzumni tubdan yo'qotishning maksimal darajada samarali yo'llarini tanlay bilganliklari, shubhasiz, ularning tarixiy xizmatlaridir. Jadidlarning konseptual g'oyalari hozirgi o'zgarishlar amaliyotining ma'naviy darakchisi, bugungi kundagi strategiya va keng qamrovli islohotlar kursining genetik asosi bo'lib xizmat qildi”⁴.

Rustam Sharipovnong “Turkiston Jadidchilik harakati tarixidan” nomli asarida jadidchilik harakatlarining geosiyosiy ahamiyati, milliy ozodlik yo'lida amalga oshirilgan turli pedogogik islohotlar, o'tgan davr siyosiy masalalarining ham tub mohiyatini yechishda, o'rganib tahlil etishda ham o'ziga xos manba bo'lib xizmat qiladi. Jadidlarning amaliyotiga tarixiy jihatdan nazariyalar bilan yondashish “O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti”, “Siyosiy-huquqiy ta'limotlar tarixi” kabi sohaviy yo'nalishlarning keng tarzda tatbiq etilishida jadidlar faoliyatining siyosiy ahamiyati, milliy ozodlik harakati yo'lidagi pedogogik

³Mirziyoyev SH.M. O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi// “Xalq so'zi”, 2020-yil 1-oktabr

⁴ Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash –T.: Universitet, 1999, 42-bet

islohotlari katta manba bo'lib xizmat qildi. Jadidlarning amalga oshirishi lozim bo'lgan ishlar konsepsiyasi rasmiy jihatdan mavjud bo'lmas-da, g'oyaviy maqsad bitta edi"⁵.

Jadidchilikning asosiy g'oya va maqsadlari Turkistonni o'rta asrlar qoloqligi va diniy xurofotdan ozod qilish, shariatni isloh qilish, xalqni ma'rifatli qilish, Turkistonda muxtoriyat hokimiyatini o'rnatish uchun kurashish, Buxoro va Xivada konstitutsiyaviy monarxiya va parlament, keyinchalik demokratik respublika tuzumini o'rnatish orqali ozod va farovon jamiyat qurish, barqaror milliy valyutani muomalaga kiritish, milliy armiya qurish edi. Keyinchalik Toshkent, Farg'ona, Buxoro, Samarqand va Xivada erkin fikrli, ilg'or fikrli kishilarning ma'lum guruhlari tomonidan ochilgan madaniy-ma'rifiy jamiyat va uyushmalardan jadidchilik harakati shakllandi. Eng muhimi jadidlar o'lkada mavjud bo'lgan madaniyatga yangi mazmun berishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'yidilar. Shu maqsadda san'at, matbuot, maorif, adabiyot sohaslarida islohot o'tkazish g'oyalarini ilgari surdilar. Jadidlar avvalambor, maorif sohasida islohotlar o'tkazib xalq ommasining savodxonligi, bilimi, umumiy madaniy saviyasini oshirishga bel bog'ladilar. Natijada –Usuli jadid maktablarini ochilishi ulkan ijtimoiy-siyosiy hodisa bo'ldi. XX asr boshlarida yuzaga kelgan 100 ga yaqin shunday maktablarda 100 mingdan ortiq bola tarbiya ko'rdi. Jadidlar maorifning diniy tizimiga ham o'zgartirishlar kiritishga intildilar. Diniy bilimlarni o'qitishga katta ahamiyat berilishi bilan birga dunyoviy fanlar: arifmetika, tarix, geografiya, tibbiyotdan berilgan saboqlar ham muhim o'rin tutadi⁶.

Uchinchi Renessans (Uyg'onish) haqida gap ketganda, avvalo, ma'rifatparvar jadidlar faoliyatiga e'tibor qaratish kerak. Chunki, jadidlar butun umrlarini milliy uyg'onish g'oyasiga bag'ishlab, o'lkani jaholat va qoloqlikdan olib chiqish. millatni g'aflat botqog'idan qutqarish uchun bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etganlar. Shu yo'lda o'zlarining aziz jonlarini ham qurbon qilganlar. Ular "Ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lishi ham mumkin emas" degan hadisi sharifni hayotiy e'tiqod deb bilganlar. Milliy istiqlol, taraqqiyot va farovonlikka, avvalo, ma'rifat orqali. dunyoviy va diniy bilim, zamonaviy ilm-hunarlarini chuqur egallash orqali erishish mumkin, deb hisoblaganlar.

Bu davrda Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Ishoqxon Ibrat, Abdulla Avloniy, Ubaydulla Xo'jayev, Ashurali Zohiriy, Abdurauf Fitrat, Hoji Muin, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho'lpon va boshqa yana yuzlab ulug' insonlar milliy uyg'onish va millatparvarlik harakatining oldingi saflarida turganlar. Ular yangi usul maktablari bilan bir qatorda, odamlarning dunyoqarashi va turmush tarzini o'zgartirishga qaratilgan gazeta-jurnallar, nashriyot va kutubxonalar, teatrlar tashkil etganlar. Ammo, jadidlarning o'z oldiga qo'ygan ezgu maqsadlarni amalga oshirishlariga mavjud vaziyat, ijtimoiy tuzum yo'l bermagan. Ma'rifat fidoiylari

⁵ Rustam Sharipov O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi Toshkent davlat Yuridik instituti. "TURKISTON JADIDCHILIK HARAKATI TARIXIDAN". TOSHKENT:. "O'QITUVCHI" 2002.

⁶ Saydazimov A.T., JADIDCHILIKNING PAYDO BO'LISHI VA VATAN RAVNAQI UCHUN JADIDLAR SAY-HARAKATI - "SO'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI" respublika ilmiy-uslubiy jurnali

o'sha davrning turli johil kimsalarining tuhmat-malomatlariga duchor bo'lganlar. Avval chor hukumati, keyinchalik sovet hukumati ularni ayovsiz quvg'in va qatag'on qilgan. Shu tariqa milliy uyg'onish va taraqqiyot harakati yurtimiz uchun armon bo'lib qolgan.

Yangi O'zbekistonni yaratish maqsadida barcha sohalar qatori ta'lim tizimida ham tub islohotlar olib borilmoqda. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun ushbu soha taraqqiyotida yangi ufqlarni ochib berdi. Qonunga muvofiq ta'lim olishning masofaviy, inklyuziv shakllari joriy qilindi. ta'lim tashkilotlariga xorijiy muassasalar bilan qo'shma fakultet va o'quv markazlari tashkil qilishga ruxsat etildi. Shuningdek, o'qituvchilarga mualliflik dasturi va o'qitish uslublarini joriy etish, zamonaviy pedagogik shakllar, o'qitish va tarbiya usullarini erkin tanlash huquqi berildi.

O'zbekistonda keng ko'lamlı demokratik o'zgarishlar, jumladan, ta'lim islohotlari orqali Yangi Uyg'onish davri, ya'ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratish asosiy maqsad qilib belgilandi.

Bu haqda gapirganda, avvalo, Uchinchi Renessansning mazmun-mohiyatini har bir fuqaro, butun jamiyat chuqur anglab olishi kerak. Yurtboshimiz aytganlaridek, "biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsad qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyaning asosiy ustunlari bo'lib xizmat qilishi lozim"⁷. Ushbu maqsad yo'lida yoshlar o'z oldiga katta marralarni qo'yib, ularga ergashishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish va har tomonlama ko'mak berish - har bir fuqaro uchun eng ustuvor vazifa bo'lishi zarur.

Shundagina yoshlar xalqimizning asriy orzu-umidlarini ro'yobga chiqaradigan buyuk va qudratli kuchga aylanadi. Shu maqsadda "Yangi O'zbekiston - maktab ostonasidan, ta'lim -tarbiya tizimidan boshlanadi" degan g'ova asosida keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimizda bir-biri bilan chambarchas bog'langan ta'lim sohasida - maktabgacha ta'lim, maktab ta'limi, o'rta maxsus va oliy ta'lim tizimlari, ilmiy-tadqiqot muassasalarini rivojlantirish bo'yicha beqiyos o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Raqamlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 2025-yilga borib, 3-7 yoshdagi bolalarning 74,5 foizini maktabgacha ta'lim bilan qamrab olishni nazarda tutuvchi maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish Konsepsiyasi hayotga joriy etilmoqda. Bugungi kunda kichik yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasi 28 foizdan 60 foizga yetkazildi, bog'chalar soni esa 3 barobar ko'paytirilib, 14,2 mingtadan oshdi.

Shuningdek, maktab ta'limini tubdan yaxshilash va uning sifatini oshirish borasidagi islohotlar jadallik bilan davom ettirilmoqda. Ota-onalarning fikrini

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. — T.: O'zbekiston, 2021, 12-bet.

hisobga olib, yurtimizda 11 yillik ta'lim qayta tiklandi. Yangi ta'lim muassasalarini qurish, mavjudlarini ta'mirlashga e'tibor qaratilmoqda. Minglab maktablarda elektr energiyasi, ichimlik suvi ta'minoti, isitish tizimi yaxshilandi, oshxona, sport zallari va boshqa zarur binolar barpo etildi. O'zbekistonda oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish va yangi sifat bosqichiga ko'tarish bo'yicha ham ulkan ishlar amalga oshirildi. Oxirgi besh yilda 50 ta yangi oliy ta'lim muassasasi tashkil etildi. Ta'limning bakalavriat, magistratura va sirtqi shakllari uchun kvotalar oshirilib, kechki ta'lim shakli joriy qilindi. Oliy ta'lim ga qabul parametrlari 2,5 marta oshirilib, yoshlarni oliy ta'lim bilan qamrab olish darajasi 9 foizdan 28 foizga, sohaga ajratiladigan davlat grantlari 25 foizga yetkazildi.

Dunyo miqyosida raqobat keskinlashib borayotgan hozirgi murakkab davrda mamlakatimizni ilm-fan yutuqlari, yuqori texnologiyalar asosida modernizatsiya qilish va yangilash muhim vazifalardan sanaladi. Shu sababli O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi tizimi qayta tiklandi va takomillashtirildi, uni to'laqonli faoliyatga qaytarish uchun zarur choralar ko'rilmogda. Bir qator ilmiy-tadqiqot institutlari va markazlar faoliyati qayta tashkil qilinmogda, ilmiy laboratoriyalar zamonaviy asbob-uskunalar bilan jihozlanmogda⁸. "Bularning barchasidan ko'zlagan yagona maqsadimiz, - deb ta'kidlaydi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev, - maktabgacha ta'lim va maktab ta'limi, oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimi hamda ilmiy-madaniy muassasalarni Uchinchi Renessansning to'rt uzviy xalqasiga, bog'cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o'qituvchilar va ilmiy-ijodiy ziyolilarimizni esa Yangi Uyg'onish davrining to'rt tayanch ustuniga aylantirishdan iborat"⁹.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, jadidchilikning asosiy g'oya va maqsadlari Turkistonni o'rta asrlar qoloqligi va diniy xurofotdan ozod qilish, shariatni isloh qilish, xalqni ma'rifatli qilish, Turkistonda muxtoriyat hokimiyatini o'rnatish uchun kurashish, Buxoro va Xivada konstitutsiyaviy monarxiya va parlament, keyinchalik demokratik respublika tuzumini o'rnatish orqali ozod va farovon jamiyat qurish, barqaror milliy valyutani muomalaga kiritish, milliy armiya qurish bo'lgan. Hozirgi kunda ham ma'rifatparvar jadidlarning ilmiy faoliyati Uchinchi Renessansda o'z aksini ko'rsatmogda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M Yangi O'zbekiston strategiyasi. - T.: O'zbekiston, 2021, 57-bet
2. Mirziyoyev SH.M. O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi// "Xalq so'zi", 2020-yil 1-oktabr
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. — T.:O'zbekiston, 2021, 12-bet.

⁸ Jadidchilarning ma'rifatparvarlik harakati. O'quv qo'llanma / D.Yu.Xodjayeva, B.M.Negmatov. - Toshkent. 2022.

⁹ Mirziyoyev Sh.M Yangi O'zbekiston strategiyasi. - T.: O'zbekiston, 2021, 57-bet.

4. Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash –T.: Universitet, 1999, 42-bet

5. Rustam Sharipov O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi Toshkent davlat Yuridik instituti. "TURKISTON JADIDCHILIK HARAKATI TARIXIDAN". TOSHKENT: "O'QITUVCHI" 2002.

6. Jadidchilarning ma'rifatparvarlik harakati. O'quv qo'llanma / D.Yu.Xodjayeva, B.M.Negmatov. - Toshkent. 2022.

7. Saydazimov A.T., JADIDCHILIKNING PAYDO BO'LISHI VA VATAN RAVNAQI UCHUN JADIDLAR SAY-HARAKATI - "SO'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI" respublika ilmiy-uslubiy jurnali